Rob van Ginkel, ***Rondom de stilte. Herdenkingscultuur in Nederland*** (Amsterdam: Bert Bakker, 2011, 844 pp., ISBN 978 90 351 3440 90).

De studie *Rondom de stilte. Herdenkingscultuur in Nederland* van Rob van Ginkel verscheen kort voor de dissertatie over grotendeels hetzelfde onderwerp van Chris van der Heijden, *Dat nooit meer. De nasleep van de Tweede Wereldoorlog in Nederland* (Amsterdam 2011), waarbij ondergetekende naast Hans Blom co-promotor was. In het discursieve geweld dat naar aanleiding van die tweede studie, ook in de kolommen van de BMGN – Low Countries Historical Review (128:2 (2013)), losbarstte, raakte het werk van Rob van Ginkel nogal ondergesneeuwd. Dat zal voor een deel gelegen hebben aan de opwinding die Van der Heijden al sinds zijn vorige studie *Grijs verleden* weet te genereren. Maar het gebrek aan debat over de studie van Van Ginkel is voor een ander deel waarschijnlijk het gevolg van het ontbreken van een duidelijke stellingname. Dit is een zeer lang uitgesponnen betoog van 743 pagina's en nog eens 100 pagina's apparaat, waarin op basis van secundaire literatuur en naar het zich laat aanzien weinig systematisch onderzoek in primaire bronnen – voornamelijk krantenberichten – een inventarisatie wordt gegeven van allerlei monumenten en herdenkingen rond de Tweede Wereldoorlog.

De nadruk op inventarisatie is wellicht ingegeven door de doelstellingen van het VWS-programma Erfgoed van de Oorlog waardoor dit onderzoek betaald is, maar het gebrek aan een analytisch kader is opmerkelijk: er is de laatste tijd een berg aan conceptualiserende literatuur over herinnering, met name aan de Tweede Wereldoorlog, verschenen. Maar Pierre Nora, wiens 'lieux de mémoire'-benadering het beginpunt is voor ieder onderzoek naar monumenten en herdenkingen, wordt in dit boek slechts eenmaal in het voorbijgaan genoemd. Vergeefs zoekt men de namen van grootheden in het vakgebied als Aleida Assmann, Michael Rotberg, Marianne Hirsch, Paul Connerton of Luisa Passerini. Ook ontbreekt met uitzondering van pagina 390 een openlijke discussie met Nederlandse vakgenoten die over de herinnering aan de oorlog hebben geschreven, zoals Blom, Withuis, Scagliola, ondergetekende, of zelfs maar met projectleider van 'Dynamiek van de herinnering', Frank van Vree. Nog opmerkelijker is dat Van Ginkel zijn antropologische achtergrond grotendeels lijkt te hebben vergeten. Terwijl veel van de bovengenoemde onderzoekers kijken naar officiële herdenkingen, gezaghebbende teksten, en georganiseerde belangen, zou vanuit antropologisch perspectief een studie

© 2013 Royal Netherlands Historical Society | KNHG
Creative Commons Attribution 3.0 Unported License
URN:NBN:NL:UI:10-1-110033 | www.bmgn-lchr.nl | E-ISSN 2211-2898 | print ISSN 0615-0505

voor de hand liggen naar de alledaagse herinnering die schuilgaat achter de gevels van officiële herdenkingen en monumenten, zoals bijvoorbeeld de antropologe Anne Gevers deed in haar dissertatie *Façades. Oostenrijkers en het oorlogsverleden* (Amsterdam 1995).

In plaats daarvan biedt Van Ginkel een inventarisatie van de 'herdenkingscultuur', waaronder hij voornamelijk monumenten en herdenkingen verstaat, met bijzondere aandacht voor de rituelen en symbolen, en de wijze waarop de herinnering aan de oorlog onder invloed van 'latente' en 'manifeste herdenkingsgemeenschappen' in een 'publieke herdenkingspraktijk' 'als het ware wordt gecanoniseerd' (21). Dat krijgt vorm in twee delen van ieder drie hoofdstukken, die tegelijk de twee episoden vormen voor en na een 'herinneringswende' die zich ergens vanaf de jaren zestig zou hebben voorgedaan. In de eerste periode zou een nationale consensus rond het 'Grote Verhaal' van onderdrukking en verzet centraal hebben gestaan, terwijl in de tweede periode de herinnering pluriformer en particularistisch wordt, maar tegelijk algemener en 'statelijker'.

Het 129 pagina's lange eerste hoofdstuk biedt een overzicht van de pogingen in de eerste naoorlogse jaren om de anarchie in het oprichten van monumenten te disciplineren en mondt uit in een beschouwing over de oprichting van nationale monumenten. Uit de problematische totstandkoming van het Nationaal Monument op de Dam blijkt al wel dat van eenduidigheid of een nationale consensus in deze periode geen sprake was. Maar volgens Van Ginkel onderstreept de controverse over de erfenis van de Tweede Wereldoorlog juist de hoge mate van sacralisering van de oorlogsherinnering. De strijd rond de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog is volgens hem slechts teken van 'emoties' en 'geharrewar' (88), maar tegelijk kan Van Ginkel zich 'moeilijk aan de indruk onttrekken dat al die monumentale metaforiek aan het begripsvermogen van de meeste beschouwers vroeger of later voorbijging' (170).

Het tweede hoofdstuk over herdenkingsretoriek en -ritueel zou over dit begrip, c.q. de emoties en het geharrewar meer helderheid kunnen scheppen. Achter een schijnbaar 'collectief saamhorigheidsgevoel' (253) dat tot uitdrukking kwam in uiteenlopende vormen van herdenking – stille tochten, carillonspel, klokgelui, vlaggen en bloemen – ziet Van Ginkel verdeeldheid. Er is strijd tussen de verzuilde groepen in de Nederlandse samenleving (al zien we daar in de feitelijke analyse van herdenkingspraktijken weinig van terug) maar vooral rond de waardering van het verzet, waarbij zoals bekend de communistische inbreng in de context van de Koude Oorlog betwist werd. Hoewel volgens Van Ginkel politisering van de herinnering kenmerkend is voor de fase na de 'herinneringswende', constateert hij hier: 'De politisering van de herdenking verdiepte zich in de jaren vijftig verder, ook al omdat de nationale politiek zich ermee ging bemoeien' (266).

Die bemoeienis betreft met name het debat rond de nationale bevrijdingsdag. Daaruit concludeert Van Ginkel dat er in deze eerste periode eerder uit plichtsbesef dan uit gemeenschapszin werd herdacht. De 'publieke herinnering' raakte in deze herdenkingen sterk geritualiseerd, 'opgehangen aan specifieke herdenkingsdagen met uitgekristalliseerd ceremonieel dat volgens een vastliggend en rigide protocol verliep'

(379). Dat laatste kan zo zijn, maar vanuit antropologisch perspectief ligt het voor de hand een verschil te maken tussen officiële herdenkingen en een omstreden publieke herinnering: net zoals monumenten duiding en strijd oproepen doen officiële herdenkingen dat – ook voorafgaand aan de jaren zestig.

Volgens Van Ginkel wordt de nationale consensus evenwel pas doorbroken na de 'herinneringswende', die hij vanaf 1965 ziet optreden. Een belangrijk element daarin is volgens hem dat de herinnering aan de Jodenvervolging een veel belangrijker plaats gaat innemen. Uit het overzicht van opgerichte oorlogsmonumenten dat Van Ginkel geeft, zou je kunnen afleiden dat deze wending veel later ligt dan veelal wordt verondersteld. Tot 1960 worden er rond de zeventig monumenten voor Joden opgericht, zo'n 6,5 procent van het totaal. In de periode tussen 1960 en 1984 neemt het aantal nieuwe monumenten voor Joden juist verder af, om pas na 1984 sterk te stijgen tot 239 – bijna 22 procent van het totale aantal nieuwe monumenten (394). Daarbij zijn dan nog niet de 417 'Stolpersteine' meegeteld, steentjes in de straten vanwaar Joden werden gedeporteerd, die in het afgelopen decennium zijn geplaatst.

Van Ginkel schrijft de uitdijende hoeveelheid gedenkplaatsen – 'topolatrie' noemt hij het – toe aan de inzet van gemeentebesturen, die elkaar imiteren in herdenkingsijver, maar nog meer aan de onderlinge wedijver tussen slachtoffergroepen, ieder met hun eigen comités, die ieder monumentale erkenning van hun eigen leed opeisen. Tegelijkertijd nam evenwel de deelname aan nationale en officiële lokale herdenkingen af, zozeer dat de overheid in het midden van de jaren tachtig het Nationaal Comité 4 en 5 mei oprichtte om het tij te keren. Dat lijkt gelukt te zijn. De laatste jaren is er volgens Van Ginkel (weer?) een brede consensus over de heiligheid van de herinnering, gesymboliseerd in de twee minuten stilte, waarvan de sacraliteit door terugkerende ordeverstoringen slechts wordt bevestigd.

Op deze laatste pagina's van dit dikke boek zoekt de lezer, net als in veel van het voorafgaande, tevergeefs naar duiding van die contestatie. Van Ginkel ziet vooral de gedragen toon en diepe ernst van de officiële herdenkingen. Wat daaromheen gebeurt – ik zou zeggen: bij uitstek manifestaties van herinneringscultuur – karakteriseert hij ook in zijn slotzinnen als 'lawaai, het kleinzielige gekift, het miezerige naar voren dringen, de afgunst en onenigheid, het gevoel van miskenning en de schreeuw om erkenning, het gedram om al dan niet vermeende rechten' (743). Je zou haast denken dat de onderzoeker na zoveel pagina's genoeg had van een onderwerp waar hij geen greep op kreeg en hem in toenemende mate ging irriteren.

Ido de Haan, Universiteit Utrecht